

АГРОЕКОЛОГІЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ

У статті розглядаються питання сучасного стану вітчизняного АПК з агроекологічних підходів. Визначаються недоліки в технології ведення культури аграрного господарства. Пропонуються перспективні напрями розвитку сільських територій України на основі концепції інтегрованого розвитку та ефективної взаємодії агроекологічних, економічних та соціальних складових.

В статті рассматриваются вопросы современного состояния отечественного АПК с позиций агроэкологических подходов. Определяются недостатки в технологии ведения аграрного хозяйства. Предлагаются перспективные направления развития сельских территорий Украины на основе концепции интегрированного развития та эффективного взаимодействия агроэкологических, экономических та социальных составляющих.

The questions about the current condition of domestic agro-industrial complex from the position of agro-ecological approaches are studied in the article. Shortcomings in the techniques of conducting of the culture of farming are examined. Prospective tendencies of the development of Ukrainian rural territories on basis of the concept of integrated development and effective interaction of agro-ecological, economical and social components are proposed.

Ключові слова: аграрне господарювання, агроекологія, агрокультура, якість харчових продуктів, сільські території.

Сучасні ринкові реалії та відповідний стан аграрного виробництва значної кількості європейських країн відображають прогресивні пріоритети, які стосуються екологічної мотивації подальшого розвитку. Йдеться про загальні екологічні переваги в політиці цих держав, які виокремлюються у вигляді конкретних конструктивних підходів й творчого розуміння аграрного розвитку, що знаходить своє відображення в соціально-економічній політиці. Щодо України, яка має представництво в Європейській Спільноті за різними позиціями, зокрема в Європейській асоціації академії аграрних наук (ЕАААН), Європейській асоціації аграрних економістів (ЕААЕ), важливо зорієнтувати вітчизняне агропромислове виробництво в русло екологічного благополуччя через різні складові в загальному контексті «здорове довкілля – здорова нація».

Чітко прослідковується необхідність формування дієвих важелів удосконалення загальної ситуації на рівні вітчизняного АПК та його подальшого соціального розвитку в контексті одержання кінцевого "прогресивного продукту": підвищення рівня якості харчових продуктів та продовольчої сировини, права ринкового вибору споживачами екологічно чистих товарів, виробництва нових видів біологічно та фізіологічно активних харчових продуктів спеціального призначення тощо.

Питання агроекологічної культури становлять науковий інтерес значної кількості вітчизняних науковців та практиків агропромислового виробництва, що знайшло відображення в констатуванні необхідності сучасної концепції реформування АПК на нових, науково обґрунтованих та виважених засадах розвитку [1]. Зокрема, розглядається фундаментально-створювальна місія селянства в аспекті вітчизняних національних цінностей [2]; пропонуються теоретико-методологічні напрями диверсифікації сільської економіки в контексті європейського досвіду [3];

акцентується увага на необхідності врахування в системі управління аграрним сектором України показників дезінтеграції соціальної складової потенціалу села [4] тощо.

Водночас, потребують більш розширеного дослідження та наукового обґрунтування екологічні мотивації розвитку вітчизняного сільського господарства та посилення дієвості соціального спрямування агроекологічних перетворень вітчизняного аграрного ринку. На нашу думку, теоретично актуальними та практично необхідними є процеси посилення взаємодії між аграрною наукою та культурою ведення сільського господарства як основи подальшого розвитку аграрного сектору економіки України, чіткого та органічного виокремлення в такій взаємодії екологічної домінанти, створення передумов до перетворення екологічних нормативів у базисні індикатори ефективного підприємництва та соціального удосконалення.

Вищезазначене послугувало основою виконання авторського дослідження, метою якого є аналіз сучасних агроекологічних складових в контексті актуальних підходів до інтегрованого розвитку сільських територій як одного із ефективних механізмів подальшого вітчизняного аграрного господарювання. Окремі дослідницькі напрацювання до зазначеного є, зокрема нами розглядалась необхідність врахування інституціональних особливостей окремих аграрних регіонів, пов'язаних з історичними, культурними, підприємницькими та іншими традиціями [5]; зазначалась певна розбалансованість вітчизняного продовольчого ринку з позицій безпеки харчових продуктів [6] тощо.

Характеризуючи сьогоднішній практичний стан ведення сільського господарства України з екологічних позицій, можна констатувати такі концептуальні особливості та окремі аграрні дії:

по-перше, загальний розвиток агропромислового виробництва супроводжується значними екологічними навантаженнями на довкілля та важко прогнозованими віддаленими ефектами;

по-друге, переважне використання застарілих методів у галузі землеробства, рослинництва, тваринництва; складність, насамперед фінансово-економічна, впровадження інноваційних технологій та окремих прогресивних агрокультурних спрямувань;

по-третє, слаборозвинена система агроекологічного підприємництва та сучасних дієвих механізмів менеджменту, маркетингу, аудиту, консалтингу, моніторингу тощо;

по-четверте, "екологічна" якість продовольчої сировини та харчових продуктів є в багатьох випадках неналежною та технічно складно контрольованою;

по-п'яте, обмежене виробництво та незначні ринкові пропозиції вітчизняної екологічно чистої аграрної продукції та біопродуктів загального й спеціального призначення тощо.

Важливо виокремити найбільш "вразливі місця" у розвитку сільського господарства й запропонувати окремі шляхи розв'язання агроекологічних проблем та перспективи виробництва якісного агропромислового продукту в Україні на основі поєднання так званих традиційних та нових підходів до аграрного

господарювання (рис. 1).

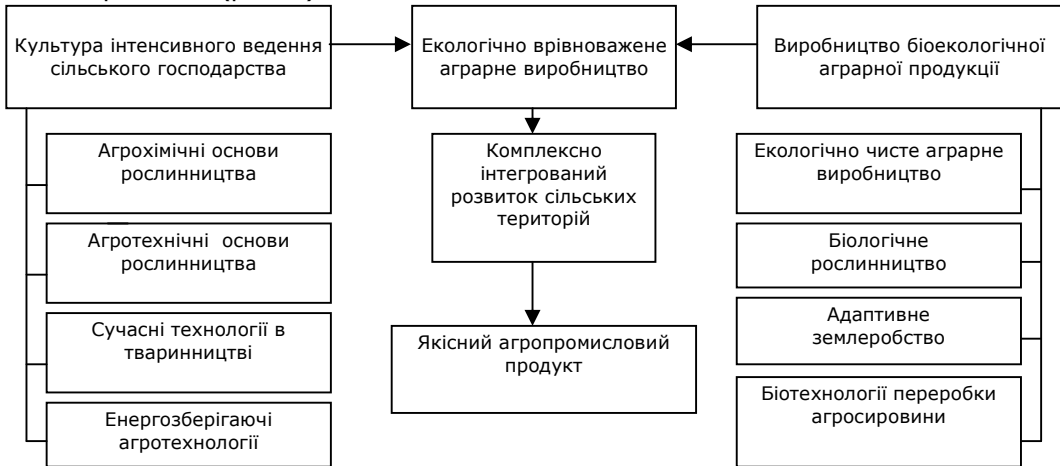

Рис. 1. Екологічне поєднання системи інтенсивного та екстенсивного агропромислового виробництва

Вітчизняна культура аграрного виробництва, зокрема рослинництва, в історичному ракурсі базується на показниках інтенсивності, як наслідок – розораність значної кількості придатних для землеробства земель, адже за таких умов можна одержати необхідну та економічно доцільну на рівні держави кількість зерна, біотехнічної продукції для промисловості, кормів для тварин тощо. Водночас, для забезпечення високої врожайності агрокультур виправдано використовується значна кількість хімічних речовин: мінеральних добрив, засобів захисту рослин, отрутохімікатів та інших компонентів синтетичного походження. Але за таких умов, що “традиційно” характерно для вітчизняного сільського господарства, відбувається надлишкове накопичення хімічних компонентів у ґрунті, ґрунтових водах, рослинній сировині. Останнє є небезпечним як для довкілля, так і самої людини, відображенням чого є рослинна продукція низької якості. Базуючись на цьому, слід констатувати факт наявності певної дилеми в розвитку вітчизняного АПК: з одного боку, практично обґрунтованим й раціонально доцільним у рослинництві є використання інтенсивних методів агротехнічного, агрохімічного походження; з іншого боку, суттєво посилюється навантаження на навколишнє природне середовище (частиною якого є штучні агроландшафти), що супроводжується виникненням значної кількості екологічних дисбалансів.

Розв’язання зазначених проблем можливо лише за умов оптимізації взаємодії природного середовища та аграрно модифікованої людиною сфери, знаходження сучасних механізмів урівноваження цих процесів. У цьому аспекті найбільш доцільною для сільського господарства України буде концепція інтегрованого розвитку сільських територій на основі ефективної взаємодії: агроекологічних, економічних, соціальних складових.

Вагомим аспектом перспектив піднесення сільських територій є нове, сучасне бачення агроекологічного спрямування у контексті концепції стійкого розвитку [7]. Слід зробити акцент на формуванні єдиних підходів та “екологічних” стандартів на

основі поєднання природно-ландшафтного різноманіття при одночасному екологічному розвантаженні безпосередньо задіяних та прилеглих територій ведення сільського господарства, зокрема за рахунок їх тимчасового виведення із аграрного циклу й переведення в інші режими господарювання. Це суттєво зменшить екологічні ризики, пов'язані з хімічним та фізичним забрудненням окремих територій, збільшить їх біорізноманіття та природну рекреаційну здатність, підвищить загальну стійкість агроєкосистем й можливості їх подальшого відтворення в процесі як аграрного виробництва, так і біоекологічного відновлення.

З позицій окремого аграрного підприємства, слід зазначити можливість безпосереднього пом'якшення екологічної ситуації на невеликому територіальному рівні за рахунок обмеження або повної відмови від використання хімічних засобів при вирощуванні окремих агрокультур (найбільш перспективною є плодоовочева продукція). Йдеться, з одного боку, про розвиток біологічного рослинництва як певної екологічної альтернативи до інтенсивних технологій в сільському господарстві, з іншого – про перспективність виробництва в Україні екологічно- та біологічно чистої сировини на засадах її належного контролю та сертифікації, що сприятиме становленню вітчизняного ринку відповідної продукції та задоволенню потреб споживачів у продовольчих товарах високої якості. При цьому слід відзначити можливість економічних зисків для таких господарств або окремих виробників, оскільки мова йде про достатньо високі ціни на еко- та біопродукти.

Для економічно успішного розвитку сільських територій необхідним є впровадження системи екологічного менеджменту як на макро-, так і на мікрорівнях, які слід, з одного боку, структурно розділяти, з іншого – ефективно функціонально поєднувати. Так, виходячи із структурних позицій перспектив макроорганізації агроєкологічного управління, доцільно виділити такі елементи, які, на нашу думку, слід сприймати апріорі. Йдеться про напрацювання інституціонального базису державного регулювання агропромислового виробництва загалом та окремих аграрних ринків зокрема.

Для прикладу, сьогодні перспективним для вітчизняного ринку плодів та овочів є напрям формування пропозиції екологічно чистої продукції. Для цього необхідна державна підтримка розвитку вітчизняного садівництва, овочівництва, що дозволить суттєво поновити матеріально-технічну базу окремих господарств; впровадити селекційно перспективні та екологічно адаптовані сорти плодів, ягід, овочів; використовувати сучасні технічні, технологічні методи культури ведення таких спеціалізованих господарств тощо.

З іншого боку, для здійснення екологічної стратегії успішного аграрного господарства, конкретному підприємству потрібно розробляти далекосяжні бізнес-проекти й тактичні бізнес-плани їх впровадження, в основі яких повинно бути власне бачення комерційного успіху. Скажімо, це повинні бути чіткі орієнтири на цільову споживчу аудиторію окремих видів аграрної продукції, підприємницький зв'язок із безпосередніми споживачами, для прикладу, з окремими закладами торгівлі або ресторанного сервісу. Світовий та європейський позитивний досвід такої співпраці є, зокрема це стосується роботи так званих "екологічних"

ресторанів, які спеціалізуються на пропозиції відвідувачам екологічно чистої або біологічної харчової продукції та готових страв на їх основі.

Тобто, слід розвивати на рівні вітчизняних господарств підприємницькі ініціативи. В конкретному випадку це можуть бути окремі агроекологічні позиції, які тісно поєднуються із певними соціальними перевагами, а саме:

- ✓ виробництво аграрної продукції й агропромислової сировини за показниками високої якості та безпеки й відповідне ринкове позиціонування такого продукту в Україні та з перспективою виходу на європейський ринок;

- ✓ нові підходи до розвитку депресивних в екологічному розумінні сільських територій на основі активного відродження національних традицій та місцевих підприємницьких ініціатив: бджільництво, розведення тварин, наприклад екзотичних (страусині, верблужі ферми), або відомих здавна українських промислів, але в сучасному ринковому забезпеченні та технологічному виконанні – вирощування овець, кролів тощо;

- ✓ розширення соціальної інфраструктури сільських територій, зокрема в сфері надання місцевим населенням додаткових послуг, наприклад туристичних.

Можливості вищезазначених спрямувань розвитку сільських територій є достатньо різноманітними. Так, вагомими є підприємницькі ініціативи окремих господарств Криму щодо вирощування різних ефіроолійних культур – коріандру, кмину, м'яти, анісу, фенхеля, троянд, лаванди, шавлії та інших видів рослин, які культивують для одержання з них легких ароматичних речовин. Ефірні олії мають приємний запах і використовуються у харчовій, косметичній, фармацевтичній, миловарній, тютюновій та інших галузях промисловості України. Це дозволяє розширювати можливості виробництва готової продукції, насамперед харчової, на натуральній основі. Крім того, культура ведення таких господарств є екологічно безпечною для самих територій, що важливо для Криму як рекреаційного регіону.

Соціально перспективним є екологічний або сільський туризм в Україні, підтвердженням чого є його інтенсивний розвиток в Івано-Франківській, Львівській, Закарпатській та деяких інших областях. Туристична привабливість зазначених територій визначається, передусім, за рахунок наявності передгірської та гірської місцевості, яка має мальовничі краєвиди, чисті водні джерела та цілюще повітря. Хоча можливості інших українських територій, зокрема рівнинних, для розвитку туризму екологічного спрямування також є перспективними, адже природні ландшафти завжди є привабливими та естетично цінними. Такий підхід дозволить певною мірою відродити українське село, запропонувати йому альтернативні шляхи для розвитку, одним із можливих інфраструктурних елементів якого буде туристична сфера, що виконуватиме різні функції: відпочинку, оздоровлення, виховання, екологічного збагачення територій та їх соціального наповнення.

Проведене авторське дослідження дозволяє зробити висновок про перспективність покращання становища та стійкого розвитку вітчизняної аграрної сфери в напрямі її ринкового наповнення й суспільної адаптації за умов державного регулювання розвитку сільських територій на основі ефективного поєднання підприємницьких ініціатив окремих господарств та загальних агроекологічних пріоритетів країни; забезпечення впровадження інноваційних агротехнологій;

соціального удосконалення умов проживання сільського населення.

Список використаних джерел:

1. Аграрна політика і реформування / [автор тексту М.В. Зубець] // Економіка АПК. – 2011. – №1. – С. 3-11.
2. Юрчишин В.В. Село і селяни України в системі історично і соціально зумовлених вітчизняних національних цінностей / В.В. Юрчишин // Економіка АПК. – 2011. – №2. – С. 87-94.
3. Зінчук Т.О. Теоретико-методологічні підходи до диверсифікації сільської економіки у ЄС та Україні. (Рос. м.) / Т.О. Зінчук, Н.М. Куцмус // Багатофункціональність сільського господарства та стійкий розвиток сільських територій. – М.: ВІАПІ ім. О.О. Ніконова: "Енциклопедія російських сіл", 2007. – С. 544.
4. Бородіна О. Сільський розвиток в Україні: проблеми становлення / О. Бородіна, І. Прокопа // Економіка України. – 2009. – №5. – С. 59-67.
5. Євдокименко В.К. Структурно-функціональні складові регіональної аграрної політики / В.К. Євдокименко, Ю.М. Лопатинський, Т.Л. Шкабара // Регіональна економіка. – 2005. – № 2. – С. 160-166.
6. Шкабара Т.Л. Сучасні ринкові передумови виробництва та споживання безпечної харчової продукції: матеріали Міжнар. наук.-практ. конференції [Товарознавство і торговельне підприємництво: фахова професіоналізація, дослідження, інновації], (м. Київ, 15-16 квітня 2009 р.) / відп. ред. А.А. Мазаракі. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – С. 511.
7. Основи стійкого розвитку: навчальний посібник / [за заг. ред. д.е.н., проф. Л.Г.Мельника]. – Суми: ВТД "Університетська книга", 2005. – 654 с.